

S. BERNARDI ABBATIS DE MORIBUS ET
OFFICIO EPISCOPORUM TRACTATUS SEU
EPISTOLA XLII AD HENRICUM
ARCHIEPISCOPUM SENONENSEM.

459-460 ADMONITIO IN SEQUENTEM
EPISTOLAM SEU OPUSCULUM II.

1. *Libros de Consideratione, ad summum Pontificem directos, opportune subsequitur tractatus De componendis Moribus Episcoporum, quae prima est ex quinque Bernardi epistolis ad Henricum archiepiscopum Senonensem, ordine quadragesima secunda. Is cognomento Aper, testante Hugone Autissiodorensi chronographo, aliis (si vulgati non fallunt indices) Gilbertus, ex canonico electus est post Daimbertum pontifex Senonensis anno 1122. Hac in dignitate cum remissius ageret, ad diligentiolem muneris sui curam animatus est, agente potissimum Gaufrido Carnotensi episcopo cum Burchardo Meldensi, confirmante in primis sancto Bernardo: quem et patronum habuit adversus Ludovici VII infestationes, ut testatum facit epistola quadragesima nona, ad Honorium papam.*

2. *Has autem procellas tum Henrico, tum Stephano Parisiensi episcopo excitavit eorum secessus ab aula, et vitae melioris institutio. Adeo ut qui «ante,» sicut in praedicta legitur epistola, in habitu actuque saeculari honorati fuerant sublimes, iudicati fideles, habiti familiares;» postea «inimici facti sint digne suo sacerdotio conversantes, et per omnia honorificantes ministerium suum. Hinc domini Senonensis*

constantiam labefactare conatus est» Ludovicus rex: quod amplius illustratur in Notis ad epistolas vigesimam secundam et quadragesimam quintam.

3. Non tamen ita mores suos composuit Henricus, ut non in ecclesiasticam censuram incurreret ob iniquam vexationem cujusdam archidiaconi Ecclesiae suae, quem «non modo iudicio non convictum, sed nec verbo conventum» dignitate privavit, teste Bernardo in epistola centesima octogesima secunda, ad eundem Henricum. Hunc suspensum fuisse tradit Hugo chronographus Autissiodorensis ad annum 1136: idque attestantur Acta Episcoporum Autissiodorensium capite quinquagesimo quinto, ubi de Hugone episcopo, «qui cum in Senonensi ecclesia, propter suspensionem domini Henrici metropolitani, locum consecrationis non haberet; apud Ferrarias a domino Gaufrido Carnotensi episcopo circa festum beati Vincentii consecratus est.» Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proximum vero est. Sed tandem hac censura solutus antistes, anno 1140, apud Senonas synodum habuit, in qua Petri Abaelardi errores damnati fuerunt. Exstant ea de re communes Patrum synodicae litterae ad Innocentium papam, inter Bernardinas epistola centesima nonagesima prima; quibus litteris significant, se paucis totum negotium exposuisse, «pro eo maxime, quia idipsum diffusius ac plenius contineretur in litteris domini Senonensis:» quae litterae non aliae videntur, quam Bernardi epistola centesima nonagesima, ad Innocentium, quae inter hosce tractatus relata est. Porro Henricus vivere desiit anno 1144 et quidem quarto Idus Junii: cui successit Hugo praecentor.

4. Caeterum hanc epistolam statim ab Henrici conversione scriptam fuisse probant in primis haec ejus verba n. 2: «Nuper autem nobis a vestris partibus flare coepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito laetiora, et non ex incerto famae, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi:» quod scilicet vitam in melius instituisset Henricus Gaufridi Carnotensis episcopi consiliis, ut mox declarat Bernardus. Atqui hanc Henrici mutationem Honorii secundi pontificatu, ac proinde ante annum 1130 contigisse constat, tum ex Bernardi epistola quadragesima nona, ad eundem Honorium, cui ipsum Henricum commendat; tum ex ipsa infestationum causa, quae non alia fuit, quam Henrici discessio ab aula et aulico vivendi genere, atque adeo vitae rectoris institutio, ut patet ex praemissis.

5. Itaque sub annum 1126 scripta fuit haec epistola: quo tempore Meldensi praesidebat Ecclesiae Burchardus, cujus relatu «solito laetiora» de Henrici conversatione nuntia Bernardus ait se accepisse. Meldensi, inquam, Ecclesiae tunc praeerat Burchardus, non, uti hactenus vulgo persuasum fuit, Manasses II, quem non ante annum 1133 Burchardo successisse probant authenticae ejus litterae de Choisiaco pro monasterio Sancti-Martini de Campis, ubi haec clausula habetur: «Acta sunt haec anno incarnationis Domini 1135, indict. XIII, anno autem ordinationis domini Innocentii II papae sexto, ordinationis nostrae secundo, «et alia ejusdem charta de Mauregarto, data «anno incarnationis Domini 1140, anno autem ordinationis nostrae septimo.» Huic calculo favet Ordericus in libro sexto, pag. 627, ubi «Stephanus Parisiensis episcopus, et Burchardus Meldensis» Resbacenses monachos admonuisse memorantur de

concedendis Uticensibus reliquiis sancti Ebrulfi, qua de re Bernardus epistolam ad Resbacenses scripserat. Id factum refert Ordericus anno 1130, ad quem proinde annum Burchardus Meldensem Ecclesiam, non Manasses, administrabat. Hinc corrigendi numeri apud Chesnium in notis ad Abaelardum, ubi Manasses dicitur Meldensem Ecclesiam regere coepisse anno 1125: idque probatur ex ejus litteris de Choisiaco, quas decennio serius, et quidem anno Manassae episcopi secundo, datas fuisse superius observavimus. Quanta vero morum et consiliorum gravitate praeditus fuerit Burchardus, illud argumento est, quod ipsum cum Gaufrido consiliarium Bernardus Henrico gratulatur hac in epistola, quae in codice Vaticano notato 663 dividitur in septem capita. Verum satius visum est Horstianas sectiones jam receptas retinere.

461 PROLOGUS.

Domino venerabili HENRICO, Senonensium archiepiscopo, frater BERNARDUS, si quid postest peccatoris oratio.

Placuit Praestantiae vestrae novum aliquid a nobis dictatum requirere. Gravamur pondere dignitatis, sed dignationis munere gratulamur. Et blanditur petentis favor, et petitionis terret exactio. Qui enim nos sumus, ut scribamus episcopis? Sed rursum qui sumus, qui non obediamus episcopis? Unde dare, inde et negare compellor quod postulor. Scribere tantae altitudini, supra me est: et eidem non obedire, contra me.

Utrobique periculum; sed in ea parte majus imminere videtur, si non obediero. Hac itaque exiens qua minus apparet, facio quod jubetis. Dat quippe ausum ipsius dignitatis dignanter indulta familiaritas, et excusat praesumptionem auctoritas imperantis.

CAPUT PRIMUM. *Arduum ac periculosum esse munus episcopi; ideoque ei bonis consiliariis opus.*

1. Igitur ex quo regni coelorum claves Deo auctore vobis traditas suscepistis, ac juxta ritum fortis illius mulieris, manum mittere coepistis ad fortia (**Prov. XXXI, 19**), si qua vos aut egisse quae non deberetis, aut pertulisse quae nolletis audivimus, et illa agentem doluimus, et condoluimus haec patienti. Inter haec autem ego recordabar illorum versiculorum: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ascendunt usque ad coelos, et descendunt usque ad abyssos. Anima eorum in malis tabescebat; turbati sunt; et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est* (**Psal. CVI, 23, 26, 27**). Et ideo non judicabam, ut assolet; magis quippe ad compassionem me provocabat hujusmodi cogitatio: Si, inquam, tentatio est cujuscunque hominis vita super terram (**Job VII, 1**), quantis putatis periculis patet vita pontificis, cui omnium necesse est ferre tentationes? Si ergo latens in caverna, et quasi sub modio, non quidem lucens, sed fumigans, ventorum tamen impetus nec sic declinare sufficio, sed continuis tentationum

variisque fatigatus impulsibus, instar vento agitatae arundinis, hac illacque circumferor: quid positus supra montem, positus supra candelabrum? Solus mihi servandus, solus tamen ipse mihi sum scandalo, solus taedio, solus oneri atque periculo, ita ut propriae gulae et ventri, et oculo scandalizanti frequenter irasci oporteat. Quibus ergo molestiis angitur, quibus lacescit injuriis, cui etiam, etsi propria cessent, nunquam tamen de alienis desunt foris pugnae, intus timores?

2. Nuper autem nobis a vestris partibus flare coepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito laetiora, et non ex incerto famae, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi. Interrogatus enim de esse vestro, vultu alacri, et tanquam bene fidens unde requirebatur: Puto inquit, hominem ex hoc jam consiliis se subacturum Carnotensis episcopi. Hoc ab eo responsum tam laetus accepi, quam certus fui consilia viri fidelissima fore. In nullo melius poterat nobis cordis vestri propositum commendare, in nullo spem dare certiore vestri profectus in Domino. Secure, ni fallor, praefatis ambobus viris et vos, et vestra credetis. Talibus utendo **462** consiliariis, bonam vobis servabitis et famam, et conscientiam. Sic Dei sacerdotem, sic tantae civitatis decet episcopum, puerilibus non agi saecularibusve consiliis. Omnes, juxta Domini praeceptum, etiam inimici, diligentur (**Luc. VI, 27**); sed ad consilium soli eligantur, qui et prudentes esse videantur, et benevoli. Propterea Dominus, et imprudens discipuli, et fratrum infidele consilium refutabat, respondens improvido, *Non sapis quae Dei sunt* (**Marc. VIII, 33**); et malevolis, *Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendam* (**Joan. VII, 8**). Nec istorum malitiae, nec illius imprudentiae se credendum putavit.

Quaerens denique cui se credere debeat, cui tuto sua committat dispensanda mysteria, et quasi difficile inveniens, sub admiratione interrogat: *Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam?* (**Matth. XXIV, 45.**) Quamobrem et Petro curam ovium crediturus prius ejus studuit probare benevolentiam, ter sciscitans si se diligeret (**Joan. XXI. 15-17**). Probavit et prudentiam, quando errantibus hominibus, et putantibus ipsum esse quempiam ex Prophetis, ille prudenter veritatem advertens, Deum potius Prophetarum confessus est: *Tu es, inquit, Christus Filius Dei* (**Matth. XVI, 16**). Vae nostro generi ab imperfectione sua! Vix in multitudine hominum unum reperias in utraque gratia consummatum. Haud facile siquidem vel prudenti benevolentiam, vel fideli inesse sapientiam deprehendas. Sine numero autem sunt, quos utriusque muneris expertes esse constiterit.

3. Prudenter igitur cogitastis sacerdotale onus, episcopale opus, curamque pastorem digne non posse administrari sine consilio. Hinc ipsa castorum consiliorum mater Sapientia de se ipsa loquens: *Ego Sapientia, inquit, habito in consilio. Sed quali consilio? nunquid in qualicunque? Et eruditus, ait, intersum cogitationibus* (**Prov. VIII, 12**). Sed et quod infida consilia declinanda sint, per os Salomonis taliter monet: *Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles* (**Prov. XXV, 9**). Pulchre quoque per alium quemdam Sapientem, cum sine consilio nil agendum consulat, virorum tamen consilii intuens paucitatem, ita loquitur: *Multi sint tibi amici, unus autem sit tibi consiliarius de mille* (**Eccli. VI, 6**). *Unus, inquit, de mille*. Benignam ergo non dubitaverim vobis esse divinitatem, cui de tanta raritate

inter mortales, non unum, sed duos, ipsosque idoneos satis indulgit, providos, benevolos; et, ut facile adsint, comprovinciales; ut gratis, debitores jure subjectionis. Horum acquiescendo consiliis, nec praeceptis eritis in sententia, nec vehemens in vindicta; non in corrigendis remissior, non severior in parcendis, non pusillanimis in expectandis; nec superfluus in victu, nec notabilis in vestitu; non citus ad promittendum, non ad reddendum tardus, nec prodigus dator. Istorum consilium longe semper faciet a vobis malum tempori vetus, sed cupiditati novum, simoniam; et matrem ejus avaritiam, quae est idolorum servitus. Et ut brevi omnia sermone concludam, si his credideritis, in omnibus, exemplo Apostoli, honorificabitis ministerium vestrum (**Rom. XI, 13**): ministerium, inquam, non dominium. Ipsum itaque honorificabitis, non vos: nam qui quaerit quae sua sunt, se cupit honorari, non ministerium.

463 CAPUT II. *Honorem et decus dignitatis ecclesiasticae non consistere in externo splendore, sed in morum et virtutum decore.*

4. Honorificabitis autem non cultu vestium, non equorum fastu, non amplis aedificiis, sed ornatis moribus, studiis spiritualibus, operibus bonis. Quam multi aliter! Cernitur in nonnullis sacerdotibus vestium cultus plurimus; virtutum aut nullus, aut exiguus. Quibus ego si rememorem illud apostolicum, *Non in veste pretiosa* (**I Tim. II, 9**), vereor ne indignentur, dum nimirum indignum ducant in se assumptam

sententiam, quam prius in viliores sexum et ordinem prolata fuisse recognoverint. Quasi vero non eodem utantur medici ferro secandis regibus, quo et popularibus hominibus: aut capiti fiat injuria, si ipsis forcipibus capilli excrescentes detondeantur, quibus et unguium fuerint resecata superflua. Attamen si dedignantur pari cum mulierculis, non quidem a me, sed ab Apostolo ferri sententia, dedignentur et cum ipsis eadem involvi culpa. Despiciant jam textricum sive pellicum, et non propriis operibus gloriari. Horreant et murum rubricatas pelliculas, quas gulas vocant, manibus circumdare sacratis, et sacrantibus tremenda mysteria. Respuant et apponere pectori, quod decentius ornat gemma sapientiae. Pudeat et collo circumtexere, quod honestius atque suavius Christi jugo submittitur. Non Christi stigmata sunt haec, quae isti martyrum exemplo circumferant in corpore suo. Muliebria potius esse noscuntur insignia, quae utique curiosius et sumptuosius illae sibi praeparare consueverunt, cogitantes nimirum quae sunt mundi, quomodo placeant viris.

5. Verum tu, sacerdos Dei altissimi, cui ex his placere gestis, mundo, an Deo? Si mundo, cur sacerdos? Si Deo, cur qualis populus, talis et sacerdos? Nam si placere vis mundo, quid tibi prodest sacerdotium? Nec enim potes duobus dominis servire. *Qui autem vult amicus esse hujus mundi, inimicus Dei constituitur: (Jac. IV, 4)* et propheta, *Deus, inquit, dissipabit ossa eorum qui hominibus placent; confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos (Psal. LII, 6):* et Apostolus: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem (Galat. I, 10).* Volens itaque placere hominibus, Deo non places: si non places, non placas. Cur ergo, ut dixi, sacerdos? Si vero, quod addidi,

placere intendis, non mundo, sed Deo, cur qualis populus, talis et sacerdos? Enimvero, si sacerdos pastor est, et populus oves, dignum est ut in nullo appareat ovibus pastor dissimilis? Si instar mei, qui ovis sum, pastor meus et ipse incurvus graditur, vultum gerens deorsum, et terram semper respiciens, et soli ventri mente jejunos pabula quaeritans, in quo discernimur? Vae, si venerit lupo! non erit qui praevideat, qui occurrat, qui eripiat. Decetne pastorem more pecorum sensibus incubare corporeis, haerere infimis, inhiare terrenis: et non potius erectum stare ut hominem, coelum mente suspicere, quae sursum sunt et quaerere et sapere, non quae super terram?

6. Caeterum mihi indignatur, si vel nutum facere audeam, jubetque ori manum apponere, dicens monachum, qui non habeam judicare de episcopis. Utinam et oculos mihi claudas, ut nec cernere possem, quae contradicere prohibes! Magna vero praesumptio, si ovis cum sim, in ipsum pastorem meum lupo saevissimas, vanitatem et curiositatem, irruere cernens, infremuero, quo ad meum forte balatum cruentis bestiis a quopiam occurratur, et succurratur perituro. Quid facient de me, qui ovicula sum, quae et in ipsum pastorem tanta feritate insiliunt? Et quidem si non vult ut clamem pro se, nunquid non et pro me balare licebit? **464** Sed, etsi ego sileo, ne ponere videar in coelum os meum, clamatur tamen in Ecclesia: *Non in veste pretiosa*. Clamatur autem specialiter ad feminas: ut erubescat in se deprehendi episcopus, quod in fragiliori quoque sexu audierit reprehendi. An forte nulla timetur confusio, si ego solus submussitare desiero? Nunquid etsi ego non loquor, sua cuique non loquitur conscientia? Quid si alius audacior me, non quidem de Apostolo, ut ego; non de

Evangelio, non de propheta, non denique quidpiam ecclesiasticum, sed illud tantum gentilicum ingerat: «Dicite, pontifices,» non quidem «in sancto,» sed in freno, «quid facit aurum?» Quam tolerabilius cernitur in sancto, quam in freno! Hoc me etiam tacente, etsi non curia regum, tamen penuria pauperum clamat. Sileat licet fama, sed non fames. Fama quidem silet, quia non potest mundus odisse vos. Nam quomodo arguet mundus peccatum, a quo potius laudatur peccator in desideriis animae suae, et iniquus benedicitur!

7. Clamant vero nudi, clamant famelici, conqueruntur, et dicunt:

Dicite, pontifices, in freno quid facit aurum? (**PERSIUS, Sat. 8,** **vers** **69.)**

Nunquid aurum a freno repellit frigus sive esuriem! Nobis frigore et fame miserabiliter laborantibus, quid conferunt tot mutatoria, vel extensa in perticis, vel plicata in manticis! Nostrum est quod effunditis; nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis. Et nos enim Dei plasmatio, et nos sanguine Christi redempti sumus. Nos ergo fratres vestri. Videte quale sit de fraterna portione pascere oculos vestros. Vita nostra cedit vobis in superfluas copias. Nostris necessitatibus detrahitur, quidquid accedit vanitatibus vestris. Duo denique mala de una prodeunt radice cupiditatis, dum et vos vanitando peritis, et nos spoliando perimitis. Jumenta gradiuntur onusta gemmis, et nostra non curatis crura nuda caligulis. Annuli, catenulae, tintinnabula, et clavatae quaedam corrigiae, multaque talia, tam speciosa coloribus, quam ponderibus pretiosa, mulorum dependent cervicibus: fratrum autem lateribus nec semicinctia miserantes apponitis. Huc accedit, quod haec omnia nec negotiationis studio, nec proprio

manuum exercitio vobis elaborastis, sed nec jure haereditario possidetis: nisi forte et vos in corde vestro dixeritis: *Haereditate possideamus sanctuarium Dei (Psal. LXXXII, 13)*. Et haec pauperes modo quidem coram Deo tantum, cui corda loquuntur. Nec enim audent aperte causari adversum vos, quibus interim pro sua vita necesse habent potius supplicare. Caeterum in futuro stabunt in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, stante quippe pro eis patre orphanorum, et iudice viduarum. Ipsius enim tunc vox erit: *Quandiu non fecistis unis de his minimis meis, nec mihi fecistis (Matth. XXV, 45)*.

CAPUT III. *Praesulum potissima et dignissima ornamenta, castitas, charitas, humilitas.*

8. Vos autem, reverendissime pater, vos, inquam, absit ut in talibus honorificandum putetis ministerium vestrum. Videntur quidem honorifica, sed oculo qui videt in facie, non qui videt in abscondito. Nam, quae videntur in abscondito, nullis apparent fucata coloribus, spectabilia sunt tamen; nullis condita saporibus, praedulcia tamen; nullis elevata culminibus, excelsa tamen. Castitas, charitas, humilitas, nullius quidem coloris sunt, sed non nullius decoris; nec mediocris decoris, qui divinos quoque delectare possit aspectus. Quid castitate decorius, quae mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, angelum denique de homine facit? Differunt quidem inter se homo pudicus et angelus, sed felicitate, **465** non virtute. Sed, etsi illius castitas felicior, hujus tamen fortior esse cognoscitur. Sola est castitas,

quae in hoc mortalitatis et loco, et tempore statum quemdam immortalis gloriae repraesentat. Sola inter nuptiarum solemnities morem beatae illius vindicat regionis, in qua neque nubunt, neque nubuntur: praebens quodammodo terris coelestis jam illius conversationis experientiam. Vas interim fragile quod portamus, in quo et crebro periclitamur, tenet castitas (ut monet Apostolus) in sanctificationem (**I Thess. IV, 4**), et instar odoriferi balsami, quo condita cadavera incorrupta servantur. Sensus ipsa et artus continet et contingit [constringit], ne dissolvantur otiosis, ne corrumpantur desideriis, ne carnis voluptatibus computrescant: quemadmodum legitur de quibusdam, quia *computruerunt ut jumenta in stercore suo* (**Joel. I, 17**). Hoc itaque tantae pulchritudinis ornamentum digne dixerim sacerdotium honorare, quod dilectum Deo et hominibus faciat sacerdotem, cujus quippe memoria, non in carnis successione, sed in spirituali benedictione sit, reddatque similem in gloria sanctorum, in hac licet adhuc regione dissimilitudinis constitutum.

9. Verum quantalibet venustate sui castitas eminere appareat, sine charitate tamen nec pretium habet, nec meritum. Nec mirum. Quod enim absque illa bonum suscipitur? Fides? Sed nec si montes transferat. Scientia? Sed ne illa quidem quae lingua loquitur angelorum. Martyrium? *Nec si tradidero*, inquit, *corpus meum ita ut ardeam* (**I Cor. XIII, 1-3**). Nec absque illa quodlibet bonum suscipitur, nec cum illa quamlibet exiguum respuitur. Castitas sine charitate, lampas est sine oleo. Subtrahe oleum, lampas non lucet. Tolle charitatem, castitas non placet. Sed o *quam pulchra est*, ut Sapiens clamat, *casta generatio cum charitate!* (**Sap. IV,**

1.) Cum illa, inquam, charitate, quam describit Apostolus, *de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (I Tim. I, 5)*.

10. Porro puritas cordis in duobus consistit: in quaerenda gloria Dei, et utilitate proximi; ut in omnibus videlicet actis vel dictis suis nihil suum quaerat episcopus, sed tantum aut Dei honorem, aut salutem proximorum, aut utrumque. Hoc enim agens implebit non solum pontificis officium, sed et etymologiam nominis, pontem utique se ipsum faciens inter Deum et proximum. Pertingit pons iste usque ad Deum ea fiducia, qua non suam, sed illius gloriam quaerit. Pertingit usque ad proximum illa pietate, qua et ipsi, non sibi prodesse desiderat. Offert Deo bonus mediator preces et vota populorum: reportans illis a Deo benedictionem et gratiam. Supplicat majestati pro excessibus delinquentium, vindicat in peccantes injuriam Dei. Ingratis improperat beneficia pietatis, contemnentibus potentiae severitatem insinuat, utrisque tamen nihilominus placare studet indignantis furorem: nunc quidem hominum obtendens infirmitatem, nunc divinae magnitudinem pietatis. Denique sive excedat Deo, sive sobrius sit nobis, aut Deo semper, quantum in ipso est, praestare [*al. placere*] gestit, aut [*al. add. praestare*] nobis, non quod sibi omnino utile est quaerens, sed quod multis.

11. Fidelis pontifex, qui bona quaelibet per manus suas transeuntia, sive divina beneficia ad homines, sive hominum vota ad Deum, columbino intuens oculo, nihil sibi retentat ex omnibus. Nec populi requirit datum, sed lucrum, nec Dei gloriam usurpat sibi. Acceptum talentum non ligat in sudario, sed partitur nummulariis, a quibus et usuras recipit, non sibi, sed Domino. Non habet foveam ut vulpes, non tanquam volucres nidum, non loculos quomodo Judas; non denique,

sicut nec Maria, locum in diversorio. Imitatur profecto illum qui non habebat ubi rectinaret caput; factus in praesentiarum tanquam vas perditum: quandoque procul dubio futurum vas in honorem, et non in contumeliam. Denique perdit animam suam in hoc mundo, ut in vitam aeternam custodiat eam. Hoc tanto puritatis intimae bono gloriari non potest veraciter, nisi qui extrinsecas **466** gloriolas perfecte respuerit. Nec enim pure valet Dei vel proximi quaerere lucra, qui propria non contempserit. Is tantum puritatis interioris gloria non fraudatur, qui dicere potest cum Domino: *Si ego quaero gloriam meam, gloria mea nihil est* (**Joan. VIII, 54**); et cum Apostolo: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum* (**Philipp. I, 21**); et cum propheta: *Oblivioni datus sum, tanquam mortuus a corde* (**Psal. XXX, 13**), id est a propria voluntate. Bona oblivio, si te ipsum nescias, ut proximo prosis. Bene autem mortuus a corde, si jam non tibi vivere studeas, sed ei qui pro te mortuus est. Bene mortuus est a corde, qui dicit: *Vivo autem jam non ego*. Sed, si mortuus a se, non tamen a Christo: sequitur enim *Vivit vero in me Christus* (**Galat. II, 20**). Mortem hanc, quae fit a corde, infert charitas, de qua loquitur sponsa in Canticis: *Vulnerata charitate ego sum* (**Cantic. IV, 9**). *Fortis* quippe est ut mors dilectio (**Cantic. VIII, 6**), et mortem in nobis, non vitam occidit. Unde et audacter minatur: *O mors, ero mors tua* (**Ose. XIII, 14**). Peccatum exstinguit, quod animae vitam expulerat; animamque restituit innocentiae.

11. Verum, si praevalet morti charitas, ita ut illam in congressu perimere possit, cur dicitur *fortis ut mors*, et non potius, morte fortior? An forte quia et ipsa est mors, et se ipsa fortior esse non potest? Bona mors, non vitae, sed mortis.

Bona mors, et nequaquam abhorrenda, quae vitam etsi adimit, non perimit. Adimit quidem, sed ad tempus, restituendam in tempore, duraturam sine tempore. Denique *mortui estis*, inquit, *et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (**Coloss. III, 3, 4**). Libenter igitur carebo ad tempus, ut in aeternum possideam. Et ista sufficiant pro eo quod scriptum est: *Charitas de corde puro* (**I Tim. I, 5**). Sane in tanta oblivione sui necesse est cor bene esse conscius sibi, quo se in lucra securius foris extendat, cum securam intra se reliquerit conscientiam. Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiatur? (**Matth. XVI, 26**.)

CAPUT IV. *Cura sincerae fidei, et charitatis non fictae, praesuli maxime necessaria.*

13. Sed et ordinis exigit ratio, ut qui ad sui mensuram proximum jubetur diligere, prius se ipsum diligere norit. Itaque duo sunt praecipue quae bonam reddunt conscientiam, poenitere de malis, et abstinere a malis: hoc est, ut verbis loquar beati Gregorii, et commissa flere, et flenda non committere (**Hom. 34, in Evang. post med.**). Horum neutrum solum sufficit. Nam si primum absque secundo sufficeret, frustra et David hortaretur dicens, *Declina a malo* (**Psal. XXXVI, 27**): et Isaïas: *Quiescite agere perverse* (**Isa. I, 16**) et Deus ipse ad Cain: *Peccasti, quiesce* (**Gen. IV, 7, juxta LXX**). Rursum si secundum per se post peccatum bonam sufficit restaurare conscientiam, sine causa clamat poenitens

in Psalmo: *Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Psal. XXXI, 1); et illud: *Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea* (Psal. XXIV, 18); et in oratione Dominica: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. VI, 12). Utriusque virtutis bene conscius animus secure jam se ipsum deserat, et quodammodo perdat, ut alios lucrifaciat. Cum infirmantibus infirmetur, uratur cum scandalizatis: fiat etiam, si oporteat, Judaeis Judaeus, nihilque formidet cum tali conscientia, exemplo Jeremiae et Ezechielis, in Aegyptum vel in Chaldaeam cum transgressoribus captivari (Jerem. XLIII, 6, et IV Reg. XXIV); sed et cum sancto Job frater fieri draconum, et socius struthionum (Job. XXX, 29); cum Moyse quoque (quod gravius est) deleri de libro Dei (Exod. XXXII, 32); et cum Paulo anathema esse a Christo pro fratribus non timeat cum hujusmodi conscientia (Rom. IX, 3); ipsam denique, si necesse est, intrare gehennam, securus medias penetrans flammis, laeta decantet conscientia, *Etsi ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es* (Psal. XXII, 4). Comparemus, si placet, thesauros regum et fastigia regnorum cum hujusmodi fiducia: nonne cuncta horum felicitas, 467 prae tanti boni [*al. tantis bonis*] divitiis, miseria reputabitur? Et hanc fiduciam operatur charitas *de corde puro, et conscientia bona*.

14. Jam vero quod restat, *de fide non ficta* (I Tim. I, 5); et item quod ex alio loco in mentem venit, *fides sine operibus mortua est* (Jac. II, 20), duo ista mittunt nos ad quamdam fidei trifariam divisionem, ut dicatur fides mortua, ficta, probata. Et mortuam quidem Apostolus definit eam esse, quae

sine operibus est, id est quae non operatur ex dilectione, quasi non habens animam, ipsam dilectionem, qua vegetetur [*al. add. anima*], et moveatur ad opera. Fictam autem ego arbitror illam vocari fidem, quae suscepta quidem ex charitate vita, moveri inchoat ad bene operandum; sed non perseverans deficit, et moritur tanquam abortiva. Eo utique sensu fictam huiusmodi dixerim nominatam, quo vasa figuli vocamus fictilia: non quia videlicet utilia non sunt quamdiu durant, sed quia fragilia cum sint, diu minime durant. De hac fidei fictione puto illos notari in Evangelio: *Qui ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt*. Interrogo eos qui dicunt charitatem a quo semel accipitur, nequaquam ultra recedere. Ait Veritas de quibusdam: *Et hi radices non habent, quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt* (**LUC. VIII, 13**). Unde, et quo recedunt? Utique a fide ad infidelitatem. Item quaero: Poterantne in illa fide salvari, an non poterant? Si non poterant, quae injuria Salvatori, quaeve tentatori laetitia, quod hinc recedant, ubi salus non sit? siquidem nec Salvator zelatur nisi salutem, nec malignus invidet nisi saluti. Si autem poterant, quomodo aut sine charitate sunt, quamdiu in illa fide sunt, cum sine charitate salus esse non possit; aut deserentes fidem, non etiam deserunt charitatem, cum charitas et infidelitas simul esse non possint? Recedunt ergo quidam a fide, quia Veritas asserit; consequenter et a salute, quia Salvator redarguit: inde nos colligimus, quod et a charitate, sine qua salus esse non potuit [*al. poterit*]. *Et hi, inquit, radicem non habent*. Non negat eos habere bonum, sed in bono potius radicos non esse causatur.

15. Denique sequitur, et ait: *Quia ad tempus credunt*. Bonum est, sed utinam duraturum. Non enim qui coeperit, sed qui

perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (**Matth. X, 22**). Non autem durant, quoniam in tempore tentationis recedunt. Beati si interim rapti fuissent, antequam malitia mutaret corda eorum. Nunc vero vae praegnantibus et lactantibus in illis diebus, teneros utique fetus gestantibus, et de vita recenti facile in periculis exturbandos. Tales sunt animae parvam adhuc et teneram habentes charitatem: et ob hoc earum fidem vivam, sed fictam, necesse est in tentatione deficere. *Vasa figuli*, ait, *probat fornax, et homines justos tentatio* (**Eccli. XXVII, 6**), illos videlicet, qui ex fide vivunt. Justus nempe ex fide vivit (**Rom. I, 17**), sed ex fide quae vivat. Neque enim quae mortua est, vitam dare potest. Daemonum fides non adducitur in examinationem: vacua quippe charitate, mortua est. Credunt quidem et contremiscunt, sed timor non est in charitate. Proinde in labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellantur: quod extinctae fidei nulla jam debeatur probatio, sed reprobatio. Solam itaque justorum fidem, id est vivorum vivam, fornax tentationum suscipit examinandam. Sed non omnium justitia manet in saeculum saeculi: quoniam sunt qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. Qualis sit cujuscunque fides, tribulatio probat. Si cujus deficit (deficit enim, cum in charitate non perseverat), ficta esse dignoscitur, si cujus perseverat, probata et perfecta censetur.

16. Liquet ex his satis, ut arbitror, non omnes qui habuerint charitatem, habere et perseverantiam in charitate. Alioquin frustra commoneret discipulos Dominus: *Manete*, inquit, *in dilectione mea* (**Joan. XV, 9**). Aut enim, si necdum diligebant, non debuerat dicere, *manete*, sed, *Estote in dilectione mea*: aut, si

jam diligebant, necesse non erat moneri de perseverantia, qua secundum istos privari non poterant. Curet igitur servus bonus et fidelis **468** fide servare non ficta charitatem de corde puro et conscientia bona: pluris aestimans animae vitam quam corporis, minus horrens carnis mortem quam fidei.

CAPUT V. De virtute humilitatis omnibus quidem, sed praelatis in primis necessaria.

17. Jam de tribus quae superius proposuimus, sola, ni fallor, tractanda restat humilitas. Haec duabus praemissis virtutibus in tantum est necessaria, ut absque ista illae nec esse virtutes videantur. Nempe ut castitas seu charitas detur, humilitas meretur: quoniam humilibus Deus dat gratiam (**Jac. IV, 6**). Humilitas ergo virtutes alias accipit. Servat acceptas, quia non requiescit Spiritus Domini, nisi super quietum et humilem (**Isa. LXVI, 2**). Servatas consummat; nam virtus in infirmitate, hoc est in humilitate, perficitur (**II Cor. XII, 9**). Inimicam omnis gratiae, omnisque initium peccati debellat superbiam, et tam a se quam a caeteris virtutibus superbam illius propulsat tyrannidem. Siquidem cum ex aliis quibusque bonis virium magis suarum capere soleat incrementum superbia, sola haec omnium propugnaculum quoddam turrisque virtutum, ejus fortiter resistit malitiae, obviat praesumptioni. Sola denique est, de qua omnium plena virtutum Maria gloriandum esse putavit. Audito quippe ab angelo, *Ave, gratia plena*, quasi solam ex illa plenitudine humilitatem in se cognosceret, solam rependisse ac

respondisse memoratur in gratiam: *Respexit*, inquit, *Deus humilitatem ancillae suae* (**Luc. I, 28-48**).

18. Quid deinde auctor et dator virtutum Christus, in quo omnes thesauri sapientiae et scientiae sunt absconditi, in quo omnis quoque plenitudo divinitatis habitat corporaliter? nonne tamen et ipse de humilitate, tanquam summa suae doctrinae suarumque virtutum, gloriatus est? *Discite*, ait, *a me*, non quod sobrius, aut castus, aut prudens, aut aliquid ejusmodi: sed, *quia mitis sum et humilis corde* (**Matth. XI, 29**). *A me*, inquit, *discite*. Non ad doctrinam patriarcharum, non ad prophetarum libros ego vos mitto; sed me vobis exemplum, me formam humilitatis exhibeo. Inviderunt mihi altitudinem quam habeo apud Patrem, angelus et femina: ille potentiae, illa scientiae. Vos autem aemulamini charismata meliora, discentes a me quia mitis sum et humilis corde.

19. Commodum reor indagare aliquid et de superbia, quatenus ex opposito sibi vitio virtutis hujus decor manifestior appareat. Superbia est appetitus propriae excellentiae. Haec in species duas dividitur, in caecam et vanam superbiam. Quae quidem et aliis nominibus appellari possunt, contumacia et vanitas: quarum prior intelligentiae, posterior voluntatis vitium est. Nam ex illa rationis fallitur oculus, et ex ista voluntatis appetitus male afficitur. Quod melius ex singularum definitionibus demonstrabimus. Caeca soperbia seu contumacia est vitium, quo se existimans aliquis vel esse bonum quod non est, vel a se esse quod est, in se, non in Domino gloriatur. Vana superbia seu vanitas est vitium, quo quis tam de eo quod est, quam de eo quod non est, suis magis quam Dei laudibus delectatur. His ita praemissis, aptemus jam

contraria humilitati, singula singulis opposcentes. Humilitas est contemptus propriae excellentiae. Contemptus opponitur appetitui. Duabus quoque superbiae speciebus, duae nihilominus humilitatis opponuntur: contra caecam, ut quis de se noverit sentire humiliter; contra vanam, nec consentire aliter sentientibus. Nempe qui de se ipso sentire humiliter novit, in neutro ipsius de se iudicium falli potest, videlicet ut aut majus aliquid putet se esse quam sit, aut a se esse quod sit. Et ideo patienter carens quod sibi novit deesse, humiliter de eo quod certus est adesse, non in se, sed in Domino gloriatur.

20. Porro adversus hoc, ut de se altius se aliquid sentiat, solet, ne insolescat, verus humilis illud sibi jugi meditatione revolvere: *Non alta sapientes, sed humilibus* **469** *consentientes* (**Rom. XII, 16**): et illud, *Non ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam* (**Psal. CXXX, 1, 2**): et item: *Qui se putat aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit* (**Galat. VI, 3**). Contra hoc autem ut a se sentiat esse, quod se sentit esse, sollicite se ipsum interrogat: *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* (**I Cor. IV, 7**.) Item, qui humanas laudes consuevit perfecte contemnere, cum se laudari percipit de eo quod in se novit non esse, nullatenus acquiescens, illud sibi commemorat: *Qui te beatificant, in errorem te mittunt* (**Isa. III, 12**). Sed et illius nihilominus versiculi recordatur. *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum* (**Psal. LXI, 10**). Proinde sollicite studet imitari Apostolum, ita de se loquentem: *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me* (**II**

Cor. XII, 6). Cum vero laudari se comperit de bono quod se forte habere cognoscit, nihilominus, quantum in se est, scuto veritatis curat a se jaculum favoris repellere: dans gloriam Deo, et dicens: *Gratia Dei sum id quod sum (I Cor. XV, 10).* Et propulsans a se omnem suspensionem, ait Domino: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam (Psal. CXIII, 9).* Metuit nimirum, si aliter egerit, ne forte audiat ab ipso, *Recepisti mercedem tuam (Matth. VI, 5);* et iterum, *Gloriam ab invicem quaeritis, et gloriam quae a solo Deo est, non vultis (Joan. V, 44).* Refugiens ergo et de hoc ad consilium Apostoli, probat ipse opus suum, ut sic habeat *in semetipso gloriam, et non in altero (Galat. VI, 4).* Fidelis suimet custos, qui sibi oleum favoris sine fraude reservet, ne in adventu sponsi lampas conscientiae vacua exstinguatur. *Non in altero, inquam.* Nec enim tutum arbitratur labiis hominum committere gloriam suam, arcae utique sine clave, et sine sera, nullique omnino clausae nocere volenti. Non tutum plane, sed stultum, ibi thesaurum tuum recondere, unde non valeas resumere cum volueris. Si ponis in os meum, jam non in tua, sed in mea potestate est, cum utique pro meo libitu vel laudare te possim, vel derogare tibi.

CAPUT VI. *Laus et vera gloria in conscientia
cujusque reponenda; attamen non sine
formidine, quia Deus est scrutator et iudex
cordium.*

21. Sanum vas et inconcussum conscientia, et secretis servandis idoneum, nullis patens insidiis, nulli violentiae cedens; nulli quippe oculo vel manui accessibilis, excepto duntaxat Spiritui, qui scrutatur etiam alta Dei. Quidquid in ea reposuero, securus sum quia non perdam: servabit vivo, defuncto restituet. Nam quocunque vado ego, ipsa it mecum, secum ferens depositum quod servandum acceperit. Adest vivo, mortuum sequitur; ubique mihi vel gloria, vel confusio inseparabilis pro qualitate depositi. Beati qui in veritate dicere possunt: *Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae* (**II Cor. I, 12**). Non potest dicere nisi humilis, qui juxta vulgare proverbium, et oculos campi metuere, et silvarum aures soleat semper habere suspectas. Beatus nempe homo qui semper est pavidus (**Prov. XXVIII, 14**). Non potest dicere arrogans et praesumptor, qui se ipsum impudenter ostentans, passim et ubique, tanquam per campum incedens, totus fertur in gloriam: gloriatur etiam cum male fecerit, et exultat in rebus pessimis. Aestimat se non videri, dum plures habeat imitatores quam reprehensores, caecus dux caecorum. Sed habet hic campus oculos sanctorum procul dubio angelorum, quos semper offendere solet indisciplina conversatio. Non dicet hypocrita: Gloria mea est testimonium conscientiae meae: quia etsi judicantium secundum faciem, verbo, vultu habituve simulatorio illudat opinioni; sed non ejus qui scrutatur renes et corda, fallit vel evadit judicium, siquidem Deus non irridetur.

22. Timeat ergo et iste nemoris aurem. Lingua licet manuque cessantibus, auri tamen ubique praesenti **470** de quacumque silva latebrosae duplicitatis et spinosae calliditatis tacentis et quiescentis cor loquitur, cogitatio confitetur. Pravum est cor

hominis et imperscrutabile (**Jerem. XVII, 9**), ita ut nemo sciat, quae sunt in homine, nisi spiritus hominis qui in eo est; sed nec ipse plene. Nam cum Apostolus diceret. *Mihi pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die*; adjecit: *Sed nec ego me ipsum judico*. Quare? Quoniam non possum, ait, ratam vel ipse de me proferre sententiam. *Ego enim nihil mihi conscius sum, non tamen in hoc justificatus sum*. Non ex toto credo me vel ipsi conscientiae meae, quippe cum ne ipsa quidem queat me comprehendere totum; nec potest judicare de toto, qui totum non audit. *Qui autem judicat me, Dominus est*. (**I Cor. IV, 3, 4**). Dominus, inquit, cujus utique scientiam non effugit, sententiam non subterfugit, etiam quod propriam latet conscientiam. Audit Deus in corde cogitantis, quod non audit vel ipse qui cogitat. Aderat auris Prophetæ absentis ori furtive poscentis pecuniam (**IV Reg. V, 22**): et ego quantumlibet in occulto laedere cogitans aut proximum nequiter, aut turpiter me ipsum, non verear aurem nusquam absentem? Tremenda prorsus auris et reverenda, cui non cessat quies, non tacet silentium. Denique ait: *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*. (**Isa. I, 16.**) Sed quid est quod dicit, *ab oculis meis*? an et nostra Deus non solum audit, sed et videt arcana? Quales oculi, qui contemplantur cogitationes! Non sunt coloratae, ut videantur, sicut nec sonant ut audiantur. Solent sentiri a cogitante, non audiri ab auscultante, non a contemplante videri. Merito tamen Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanae sunt. Cur enim nesciret, quas et audit, et videt? His praecipue duobus sensibus, id est visui et auditui, nemo fidem putat esse negandam. Hoc nos scire constanter adstruimus, quod vidimus et audivimus. Merito itaque non erat opus Domino Jesu, ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse nimirum

sciebat quae essent in homine. *Quid cogitatis*, ait, *mala in cordibus vestris?* (Matth. IX, 4.) Respondebat non sermonibus, sed cogitationibus. Audiebat non loquentes, videbat non apparentes.

23. Contremisco totus, tuam, Domine Jesu, quantillo possum intuitu considerans majestatem, praesertim cum recordor, in quantis ipsius aliquando contemptor exstiterim. Sed et nunc cum jam a facie majestatis fugi ad genua pietatis, quid amplius facio? Vereor ne qui aliquando contrarius exstiti majestati, et nunc ingratus pietati inveniar. Quid enim si cessant manus, et non cessat pectus? Quid si os jam silet, et necdum cor quiescit? Si singuli illiciti motus animi mei singula sunt quaedam in te, Deus, convicia, utputa iracundiae motus in mansuetudinem, invidiae in charitatem, in frugalitatem luxuriae, turpitudinis in castitatem, et innumera his similia, quae de coenoso lacu prurientis pectoris mei etiam nunc incessanter ebulliunt, inundantes et impingentes in serenitatem praefulgentis vultus tui: quid magnum feci solos cohibere artus, actus corrigere? Si has atque hujusmodi, quas, foris licet vacans, intus actitare non cesso, iniquitates observaveris, o Domine, quis sustinebit? An forte jam non ago illa, sed patior? Aguntur quidem in me, sed a me non aguntur, si non consentio. Sane si mei non fuerint dominata, tunc immaculatus ero, et immaculatus coram eo, non solum si caruero, sed et si observavero me ab iniquitate mea. Mea dixerim, non quia facio, sed quia sustineo. Corpus gesto mortis, carnemque peccati: sufficit interim mihi, si non regnet peccatum in meo mortali corpore. Sic corpus crimini non reputatur, nec quod habitat in eo peccatum: si tamen non delector, si tamen non exhibeo membra mea, arma iniquitati.

Pro hac orabit ad te, o misericors, quivis etiam sanctus in tempore opportuno: (**Psal. XXXI, 6.**) supplex nimirum, quod malum sentiat; et nihilominus sanctus, dum non consentiat: supplex pro periculo, sanctus pro virtute: sanctus plane atque beatus, qui condelectatus legi Dei secundum interiorem hominem, de malo, quod ita inesse corpori **471** sentit, ut nisi pariter cum corpore carere non possit, merito sese consolatur, et ait: *Jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* (**Rom. VII, 17**).

24. Verumtamen delicta quis intelligit? Nam si possem dicere cum Paulo, quod quidem longe est a me, *Nihil mihi conscius sum* (**I Cor. IV, 4**): non tamen in hoc esse justificatum oporteret me gloriari: *Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* (**II Cor. X, 18**). Si applauserit mihi justitiam humanus dies, pro minimo habeo, quia ille lucet tantum in facie. Homo enim videt in facie, Deus autem intuetur cor. (**I Reg. XVI, 7.**) Propter hoc Jeremias non satis popularibus sententiis, velut quibusdam humani diei radiis, movebatur, sed fidenter loquebatur Deo: *Diem hominis non concupivi tu scis.* (**Jerem. XVII, 16.**) Si meus mihi arriserit dies, *neque me ipsum, inquit, judico* (**I Cor. IV, 3**): quia nec ipse me satis intelligo. Solus merito constitutus est judex vivorum et mortuorum, qui finxit singillatim corda universorum, et intelligit omnia opera eorum. Solum attendo judicem, quem et solum justificatorem agnosco. Pater dedit ei judicium facere, quia filius hominis est (**Joan. V, 27**). Non usurpo mihi vel super me servus Filii potestatem, nec me annumero illis, de quibus ita conqueri solet: *Tulerunt homines a me judicium.* Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio (**ibid., 22**): et ego mihi praesumam quod

nec ipse Pater sibi assumit? Velim, nolim, ipsi me adstare necesse est: ipsi horum quae gesserim in corpore, reddere rationem, cui nec verbum praetervolat, nec subterfugit cogitatio. Sub tam aequo libratore meritorum, sub tam intimo secretorum inspectore, quis gloriabitur castum se habere cor? Sola profecto, quae non solet gloriari, non novit praesumere, contendere non consuevit, gratiam inventura est in oculis pietatis humilitas. Deus namque superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (**Jac. IV, 6**). Non contendit iudicio, nec praetendit justitiam qui vere humilis est, sed dicit: *Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine* (**Psal. CXLII, 2**). Recusat iudicium, et postulat misericordiam, facilius sibi veniam impetrare posse, quam justitiam vindicare confidens. Novit naturam divinam naturaliter piam, quae in nostra [*al. nostram*] nequaquam humilitatem abhorreat. Non despicit illa majestas cor contritum et humiliatum in nostro genere, quae corpus ex eo humilitatis assumere non dedignata est. Nescio quo pacto familiarius semper humilitati propinquare solet divinitas. Denique illa se induit, ut appareret hominibus. Substantiam, formam, habitumque gestavit humilem, ipsius nobis commendans virtutis excellentiam, quam speciali sui voluerit honorare praesentia.

CAPUT VII. *Ambitionem ecclesiasticorum,
promotionem juniorum, et pluralitatem
beneficiorum perstringit.*

25. Vobis autem, dilectissime, vobis praecipue tanto magis arbitror hanc esse necessariam, quanto major noscitur materia suppetere superbiendi. Genus, aetas, scientia, cathedra, et, quod majus est, primatus praerogativa, cui non essent insolentiae fomes, elationis occasio? Quanquam esse possint et humilitatis. Meditantibus quidem honores blandiuntur, sed onera pensantibus taedio sunt atque formidini. Non autem omnes capiunt hoc verbum. Multi enim non tanta fiducia et alacritate currerent ad honores, si esse sentirent et onera. Gravari profecto metuerent, nec cum tanto labore et periculo quarumlibet affectarent infulas dignitatum. Nunc vero quia sola attenditur gloria, et non poena, purum esse clericum erubescitur in Ecclesia; seque viles aestimant, et inglorios, qui quocumque eminentiori in loco non fuerint **472** sublimati. Scholares pueri et impuberes adolescentuli ob sanguinis dignitatem promoventur ad ecclesiasticas dignitates, et de sub ferula transferuntur ad principandum presbyteris; laetiores interim quod virgas evaserint, quam quod meruerint principatum; nec tam illis blanditur adeptum, quam ademptum magisterium. Et hoc quidem in initio. Processu vero temporis paulatim insolescentes, docti sunt in brevi vindicare altaria, subditorum marsupia vacuare, magistris nimirum in hac disciplina utentes idoneis, ambitione, et avaritia. Verum quantavis industria tua tibi lucra conquirere cautulus videaris, quantalibet vigilantia rem possis servare tuam, quantocumque studio regum tibi ac principum gratiam captare cures, dicimus tamen: *Vae terrae, cui rex puer est, et cujus principes mane comedunt (Eccle. X, 16).*

26. Nec dicimus quamcumque aetatem Dei gratiae praematuram, sicut nec seram: cum multos videamus juniorum super senes intelligere, moribus antiquare dies, praevenire tempora meritis, et quod aetati deest, compensare virtutibus. Boni pueri, qui quod aetate videntur, esse student et malitia. Malitia, inquam, sed non sensu: quorum, juxta admonitionem Apostoli, nemo contemnat adolescentiam (**I Tim. IV, 12**). Meliores bonae indolis adolescentes inveteratis dierum malorum. Puer centum annorum maledictus est: et est e regione senectus venerabilis, non diuturna, neque numero annorum computata (**Sap. IV, 8**). Bonus puer Samuel, qui loquenti Deo promptus aderat auditor, dicens: *Loquere, Domine, quia audit servus tuus* (**I Reg. III, 9**); ac si diceret: *Paratus sum et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua* (**Psal. CXVIII, 60**). Bonus et Jeremias, qui ante sanctificatus quam natus, cum se excusaret de pueritia, nihilominus constitutus est super gentes et super regna (**Jerem. I, 6**). Bonus quoque Daniel, cujus spiritum suscitavit Deus, ut convinceret iniqua judicia, et sanguinem innoxium liberaret (**Dan. XIII, 45-64**). Denique cani sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata (**Sap. IV, 8, 9**). Sicubi hujusmodi puer senex promotus invenitur, opus Dei est, his qui tales non sunt, mirandum non imitandum.

27. Caeterum curritur in clero passim ab omni aetate et ordine, a doctis pariter et indoctis ad ecclesiasticas curas, tanquam sine curis jam quisque victurus sit, cum ad curas pervenerit. Nec mirum de his qui necdum in semetipsis experti sunt. Videntes quippe illos qui jam proprios humeros cupitae sarcinae submiserint, non solum non gemere tanquam sub onere, sed insuper appetere plus onerari, non deterrentur

periculis, quae cupiditate caecati non vident; sed favoribus amplius, quos illis invident, provocantur. O infinita semper ambitio, et insatiabilis avaritia! Cum primos honorum gradus meruerint in Ecclesia, meruerint autem vel vitae merito, vel pecuniae, sive etiam carnis et sanguinis, quae regnum Dei non possidebunt, praerogativa, non ideo corda quiescunt, duplici semper aestuantia desiderio, quo utique magis ac magis et dilatentur in plura, et ad celsiora sublimentur. Verbi gratia, cum factus quis fuerit in quacunque Ecclesia decanus, vel praepositus, archidiaconus, aut aliquid huiusmodi, non contentus uno in una, plures sibi, imo quotquot valet, conquirere honores satagit, tam in una, quam in pluribus. Quibus tamen omnibus, si locus evenerit, libenter unius praeferet episcopi dignitatem. Sed nunquid sic satiabitur? Factus episcopus, archiepiscopus esse desiderat. Quo forte adepto, rursum nescio quid altius somnians, laboriosis itineribus et sumptuosis familiaritatibus Romanum statuit frequentare palatium, quaestuosas sibi quasdam exinde comparans amicitias. Si lucri spiritualis gratia haec faciunt, laudandus est zelus; **473** sed praesumptio corrigenda.

28. Nonnulli cum ista non possunt, vertunt se ad aliud ambiendi genus, in quo nihilominus aperiunt eam, quam habent, dominandi libidinem. Nam cum praesideant urbibus valde populosis, et totas, ut ita dicam, patrias propriae dioecesis ambitu circumcludant; occasione inventa ex quocunque veteri privilegio, satagunt ut vicinas sibi subjiciant civitates: quatenus duae, quibus duo vix praesules sufficebant, sub uno redigantur antistite. Rogo, quae haec tam odiosa praesumptio? quis hic tantus ardor dominandi super terram? quae principandi tam effrenis cupiditas? Certe

cum primum tractus es ad cathedram, flebas, refugiebas, vim querebaris, multum ad te et omnino supra te esse dicens; miserum clamitans et indignum, qui non esses idoneus tam sancto ministerio, tantis non sufficeres curis. Quid igitur nunc verecunda depulsa formidine, sponte ambis ad ampliora; imo irreverenti audacia, propriis non contentus, invadis aliena? Cur hoc? Forte ut plures populos salves? Sed in alienam messem, tuam mittere falcem, injuriosum est. Ut tuae praestes Ecclesiae? Sed Ecclesiarum Sponso non placet tale unius incrementum, quod sit detrimentum alterius. Crudelis ambitio, et incredibilis, si fidem oculi non adstruerent! Vix tenent manus, quin illud ad litteram impleant quod legitur in propheta: *Secuerunt praegnantēs Galaad ad dilatandum terminos suos (Amos I, 13).*

29. Ubi est illa terrificā comminatio, *Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis? (Isai. V, 8.)* Nunquid in his duntaxat exiguis *Vae* istud metuendum est, non autem cum urbes urbibus, aut provinciae provinciis continuantur? Imo etiam respondeant, si volunt, se imitari Dominum Christum, facientes et ipsi utraque unum, adducentes et ipsi ex diversis pascuis greges, ut fiat unus pastor, et unum ovile. Hujus rei gratia non pigritantur crebro terere limina apostolorum, inventuri et ibi (quod magis dolendum est) qui suae faveant improbae voluntati: non quod valde Romani curent, quo fine res terminentur; sed, quia valde diligunt munera, sequuntur retributiones. Nude nuda loquor, nec retego verenda, sed inverecunda confuto. Utinam privatim et in cameris haec fierint! utinam soli videremus et audiremus! utinam nec [*al. vel*] loquentibus crederetur! utinam nobis reliquerint moderni Noe, unde a nobis possent

aliquatenus operiri! Nunc vero cernente orbe mundi fabulam, soli tacebimus? Caput meum undique conquassatum est, et ego sanguine circumquaque ebulliente putaverim esse tegendum? Quidquid apposuero, cruentabitur; et major erit confusio voluisse celare, cum celari nequiverit.

CAPUT VIII. *Humilitatem et modestiam episcopo commendat.*

30. Bona humilitas, quae et in praesentiarum ab hujusmodi mordacibus curis mentem facit esse quietam, et a minacibus poenis in futuro securam reddit conscientiam. Haec vestros, pater, animos ab horum omnium pestifera aemulatione compescat. Audite potius Prophetam, taliter a talibus dehortantem: *Noli, inquit, aemulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem (Psal. XXXVI, 1)*. Aemulari magis oportet Apostolum non gloriantem in immensum, nec se ultra se extendentem: nec audentem se, ut ipse fatetur, comparare quibusdam qui se ipsos commendant, sed se sibi comparantem, et metientem secundum mensuram regulae, quam mensus est ei Deus (**II Cor. X, 12, 13**). Audiendo etiam ex ore ejus, *Nolite fraudare invicem (I Cor. VII, 5)*, propriis placebit esse contentum. Qui et provocans ad humilitatem, suum illud archiepiscopo non cunctabitur salubriter 474 intimare: *Noli altum sapere, sed time (Rom. XI, 20)*. In alto posito non altum sapere difficile est et omnino inusitatum: sed, quanto inusitatus, tanto gloriosius. Timor de adepta jam altitudine taedere magis quam placere faciet

altiora. Non vos ergo felicem, quia praeestis: sed si non prodestis, infelicem putate.

31. Ut autem secure praeesse possitis, subesse et vos, si cui debetis, non dedignemini. Dedignatio quippe subjectionis, praelationis reddit indignum. Sapientis est consilium: *Quanto major es, tanto humilia te in omnibus (Eccli. III, 20)*. Sapientiae vero praeceptum: *Qui major est vestrum, fiat sicut minor (Luc. XXII, 26)*. Quod si expedit etiam minoribus esse subjectum, majorum jugum quomodo licebit contemnere? Videant in vobis potius subditi quod vobis redhibeant. Intelligitis quae dico: cui honorem, honorem. *Omnis anima, inquit, potestatibus sublimioribus subdita sit (Rom. XIII, 1)*. Si *omnis*, et vestra. Quis vos excipit ab universitate? Si quis tentat excipere, conatur decipere. Nolite illorum acquiescere consiliis, qui, cum sint christiani, Christi tamen vel sequi facta, vel obsequi dictis opprobrio ducunt. Ipsi sunt qui vobis dicere solent: «Servate vestrae sedis honorem. Decebat quidem ex vobis, vobis commissam Ecclesiam crescere: nunc vero saltem in illa qua suscepistis maneat dignitate. Et vos enim vestro praedecessore impotentior? Si non crescit per vos, non decrescat per vos.» Haec isti. Christus aliter et jussit, et gessit. *Reddite, ait, quae sunt Caesaris, Caesari; et quae sunt Dei, Deo (Marc. XII, 17)*. Quod ore locutus est, mox opere implere curavit. Conditor Caesaris, Caesari non cunctatus est reddere censum: exemplum enim dedit vobis, ut et vos ita faciatis. Quando vero Dei sacerdotibus debitam negaret reverentiam, qui hanc saecularibus quoque potestatibus exhibere curavit? Porro vos, si Caesaris successor, id est regi, sedulus in suis curiis, consiliis, negotiis, exercitibusque adestis; indignum erit vobis

cuicunque Christi vicario taliter exhiberi, qualiter ab antiquo inter Ecclesias ordinatum est? *Sed quae sunt*, inquit Apostolus, *a Deo ordinata sunt* (**Rom. XIII, 1**). Viderint ergo hujus ignominiae dissuasores, quale sit Dei ordinationi resistere. Valde ignominiosum servo, si sit sicut dominus ejus: aut discipulo, si sit sicut magister ejus. Plurimum se vobis deferre putant, cum vos Christo praeferre conantur, ipso reclamante ac dicente: *Non est servus major domino suo, neque apostolus eo qui misit eum* (**Joan. XIII, 16**). Quod non dedignatus est magister et Dominus, talisque et magister et dominus, indignum sibi judicabit servus bonus, devotusque discipulus?

32. Quam pulchre locutus est beatus ille Centurio, cujus fidei nulla par inventa est in Israel! *Et ego*, inquit, *homo sum sub potestate, habens sub me milites* (**Luc. VII, 8**). Non jactabat potestatem, quam nec solam protulit, nec priorem. Dicturus quippe, *habens sub me milites*, praemisit: *Homo sum sub potestate*. Prius se agnovit hominem, quam potentem. Agnovit, inquam, se hominem homo gentilis, ut in se jam impleri ostenderet, quod longe ante dixerat David: *Sciant gentes quoniam homines sunt* (**Psal. IX, 21**). *Homo*, inquit, *sum*, et *sub potestate*. Jam quidquid subinferas, suspectam non habemus jactantiam. Praemissa siquidem est humilitas, ne altitudo praecipitet. Nec enim locum invenit arrogantia, ubi tam clarum humilitatis insigne praecesserit. Agnoscis infirmitatem [*al. humilitatem*], confiteris subjectionem: jam et te sub te habere milites profiteri securus. Revera quia non confusus est de subjectione, jure ex praelatione meruit honorari. Non erubuit super se potestatem, et ideo dignus qui haberet et sub se

milites. Ex abundantia cordis os loquebatur: et juxta quod intus ordinatas habuit affectiones, foris quoque verba decenter composuit. Dedit prius honorem praepositis, ut jam a subditis juste reciperet: sciens se a superioribus accipere, quod impenderet inferioribus, et quia melius propriae 475 subjectionis disceret experimento sua ipse moderari imperia. Forte non ignorabat, quod subjecto sibi homini Deus omnia subjecerit sub pedibus ejus; offendenti se infensa reddiderit; et is, quem humilem constituerat super opera manuum suarum, superbiae merito comparatus jumentis insipientibus, et similis factus sit illis. Noverat et fortassis, quod humanus spiritus, subditus conditori subjectam sibi possederit carnem: rebellis rebellem invenerit: factusque transgressor legis superioris, sentire coeperit aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suae, et captivantem se in lege peccati.

CAPUT IX. *Abbates exemptionibus praepostere studentes arguuntur*

33. Miror quosdam in nostro Ordine monasteriorum abbates hanc humilitatis regulam odiosa contentione infringere, et sub humili (quod pejus est) habitu et tonsura tam superbe sapere, ut cum ne unum quidem verbulum de suis imperiis subditos praetergredi patiantur, ipsi propriis obedire contemnant episcopis. Spoliant ecclesias, ut emancipentur; redimunt se, ne obediant. Non ita Christus. Ille siquidem dedit vitam, ne

perderet obedientiam: qua isti ut careant, totum fere suum suorumque victum expendunt. Quid hoc est praesumptionis, o monachi? Neque enim quia praelati monachis, ideo non monachi. Nempe monachum facit professio, praelatum necessitas. Ut autem non praejudicet necessitas professioni, accedat, non succedat praelatio monachatu. Alioquin quomodo illud implebitur: *Principem te constituerunt? esto inter illos tanquam unus ex illis?* (**Eccli. XXXII, 1**). Quomodo tanquam unus ex illis, manens inter humiles superbus, inter subditos rebellis, immitis inter mansuetos? Ut te putemus tanquam unum ex illis, videamus tam exhibere paratum, quam exigere obedientiam: videamus tam libenter praepositis obtemperare subjectum, quam imperare subjectis. Quod si semper vis obedientes habere, et nunquam esse, probas te non esse tanquam unum ex illis, dum unus esse renuis ex obedientibus: a quibus dum te superbiendo segregas, quorum aggregeris consortio patenter advertimus: et si tu vel impudenter contemnis, vel imprudenter dissimulas, reputari profecto inter illos te noveris, de quibus scriptum est: *Alligant onera gravia et importabilia, et imponunt humeris hominum, digito autem suo nolunt ea movere* (**Matth. XXIII, 4**). Quorum ergo tibi indignius consortium judicas, delicatiorum magistrorum, quos Veritas increpat, an obedientium monachorum, quos amicos suos commemorat? Ait siquidem: *Vos amici mei estis, si feceritis quae praecipio vobis* (**Joan. XV, 14**). Vides igitur quale est jubere quod ipse non feceris; aut nolle facere, quod docueris.

34. Deinde ut taceam illud de Regula, ubi a sancto Benedicto tibi praecipitur, ut quae doces discipulis esse contraria, in tuis factis indices non agenda; ut item praetermittam, quod aperte

definit tertium humilitatis esse gradum, ut quis pro Dei amore omni obedientia se subdat majori (**Capp. 2, 7**); in regula Veritatis attende quos legitur: *Qui solverit, inquit, unum de his minimis meis mandatis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum* (**Matth. V, 19**). Proinde tu docens et renuens obedire, non minimum, sed maximum Christi mandatum et docere, et solvere convinceris. Itaque doctor et solutor mandati, minimus tu vocandus es in regno coelorum. Si ergo tui putas injuriam prioratus, minorem summis videri sacerdotibus, non magis indignum aestimandum est, minimum vocari in **476** regno coelorum? Si multum superbus es, plus minimus, quam minor vocari confundere. Minor quippe vilitas est minorem videri, quam minimum: longe autem praestantius, solis subdi episcopis, quam universitati.

35. Sed non propter me, inquit, facio, sed quaero ecclesiae libertatem. O libertas omni, ut ita loquar, servitute servilior! Patienter ab hujusmodi libertate abstineam, quae me pessimae addicat superbiae servituti. Plus timeo dentes lupi, quam virgam pastoris. Certus sum enim ego monachus, et monachorum qualiscunque abbas, si mei quandoque pontificis a propriis cervicibus excutere jugum tentavero, quod Satanae mox tyrannidi me ipsum subjicio. Advertens nimirum cruenta illa bestia, quae circuit quaerens quem devoret, elongatam custodiam; heu! statim insilit in praesumptorem. Merito enim non cunctatur praesidere superbo, qui se jure regem gloriatur super omnes filios superbiae. Quis dabit mihi centum in mei custodiam deputari pastores? Quanto plures sentio mei curam gerere, tanto securior exeo in pascua. Stupenda insania! Animarum non cunctor turbas mihi custodiendas colligere, et

unum super propriam gravor habere custodem! Et quidem subjecti me de reddenda pro se ratione sollicitant: qui autem praesunt mihi, *ipsi potius*, Paulo dicente, *pervigilant, tanquam rationem pro me reddituri* (**Hebr. XIII, 17**). Illi etsi honorant, onerant: hi non tam premunt, quam protegunt. Scio me legisse: *Judicium durissimum his qui praesunt; exiguo autem conceditur misericordia* (**Sap. VI, 6, 7**). Quid igitur vos, o monachi, sacerdotum gravat auctoritas? Metuitis infestationem? Sed si quid patimini propter justitiam, beati. Saecularitatem contemnitis? Sed saecularior nemo Pilato, cui Dominus astitit judicandus. *Non haberes, inquit, in me potestatem, nisi tibi data esset desuper* (**Joan. XIX, 11**). Jam tunc per se loquebatur et in se experiebatur quod post per apostolos clamavit in Ecclesiis, *Non est potestas nisi a Deo et, Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. (**Rom. XIII, 1, 2**).

36. Ite nunc ergo, resistite Christi Vicario, cum nec suo adversario Christus restiterit: aut dicite, si audetis, sui Praesulis Deum ordinationem nescire, cum Romani Praesidis potestatem Christus super se quoque fateatur fuisse coelitus ordinatam. Verum aperte indicant quidam horum quid cogitent, dum multo labore ac pretio apostolicis adeptis privilegiis, per ipsa sibi vindicant insignia pontificalia, utentes et ipsi more pontificum, mitra, annulo, atque sandaliis . Sane si attenditur rerum dignitas, hanc monachi abhorret professio: si ministerium, solis liquet congruere pontificibus. Profecto esse desiderant, quod videri gestiunt; meritoque nequeunt esse subjecti, quibus jam ipso se comparant desiderio. Quid si et nomen eis conferre privilegiorum posset auctoritas? quanto putas auro redimerent, ut appellarentur pontifices? Quo ista, o

monachi? Ubi timor mentis? ubi rubor frontis? Quis unquam probatorum monachorum tale aliquid aut verbo docuit, aut reliquit exemplo? Duodecim humilitatis gradus Magister vester edisserit, propriisque distinguit descriptionibus (**S. Benedictus, Regulae cap. 7**): in quo, quaeso, illorum docetur aut continetur, ut hoc fastu delectari monachus, has quaerere debeat dignitates?

37. Labor, et latebrae, et voluntaria paupertas, haec sunt monachorum insignia; haec vitam solent nobilitare monasticam. Vestri autem oculi omne sublime vident, vestri pedes omne forum circumeunt, vestrae linguae in omnibus audiuntur conciliis, vestrae manus omne alienum diripiunt patrimonium. Tamen, si ita oportet, ut emancipati a subiectione pontificum, pari cum successoribus apostolorum gloria, pari cathedra, iisdemque solemnum indumentorum insignibus attollamini, cur non et sacros Ordines celebratis, et benedictiones datis in populis? Quam multa moveor dicere adversus impudentissimam praesumptionem? sed frenat impetum, quod auribus occupatis scribere me recolens, longiori lectione vereor fieri onerosus archiepiscopo: et quia res tam manifesta est, ut multitudo reprehendentium videatur **477** impudentiam obdurasse. Quod si et haec ipsa cernuntur gratas excedere compendii metas, vobis, o domine, donate, qui me et in hoc propriam prodere coegistis imperitiam, dum morem modumque solemnem in scribendo servare nescierim.